

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

136:1 • 2016

Dick Harrison, *Jourhavande historiker* (Stockholm: Nordstedts 2013). 386 s.
Dick Harrison, *Hur är det med Macbeth, Blot-Sven och Gandalf? Jourhavande historiker rycker ut igen* (Stockholm: Norstedts 2014). 398 s.

Dick Harrisons böcker *Jourhavande historiker* och *Hur är det med Macbeth, Blot-Sven och Gandalf? Jourhavande historiker rycker ut igen* kan och ska läsas som ett uttryck för allmänhetens stora historieintresse i Sverige, eftersom böckerna bygger på ett urval av de frågor som författaren besvarat i sin "Historiebloggen" i *Svenska Dagbladets* nätutgåva. Harrisons verk är nämligen intressanta som omvänd läsning: de ger en bild av vilken typ av historia som intresserar allmänheten, det vill säga frågeställarna. Till detta har frågor fogats som Harrison fått på föreläsningar, middagar eller ute på gatan. Harrisons svar i böckerna är i det närmaste utformade som essäer på en eller flera sidor och totalt räknar de båda verken närmare 800 sidor.

Böckerna är kronologiskt strukturerade med början i forntiden, varpå antiken, tidig medeltid och hög- och senmedeltid följer, varefter sekel efter sekel ända fram till 1900-talet behandlas. Berättarstilen är informativ samt kulturhistoriskt och vetenskapligt förklarande. Även om Harrison hämtar inspiration från den klassiska politiska historieskrivningen är det inte probleminriktade svar och välkända historiska aktörer som dominerar böckerna. Det handlar i själva verket om ett brett spektrum, hundratals frågor som sträcker sig från forntid till nutid, och där författaren i egen skap av "jourhavande" historiker i första hand vill förmedla kunskap om det förflutna. Vad Harrison gör bra i flera av sina svar är att han bakar in olika forskningsståndpunkter. Ett exempel på detta är när han svarar på en av de vanligaste frågorna som landar i historikernas frågelåda: vad betyder ordet viking? Han börjar med att säga att det inte finns något självklart svar, varefter han tydligt redogör för de hypoteser som florerar gällande ordet

viking. Denna pluralism finns emellertid inte i alla Harrisons svar, vilka stundtals har uppslagsbokformer.

Ämnena som täcks har ett brett spann med en geografisk slagsida mot Sverige varpå Europa och världen följer. De enskilda kapitlen pendlar i omfång mellan 28 och 36 sidor. Några sammanfattande synpunkter har inte infogats efter varje enskilt kapitel, inte heller rymmer böckerna några övergripande konklusioner i slutpartierna. Här ska det sägas att Harrisons vägval att inte ha delsammansfattningar känns rätt. Däremot hade övergripande diskussioner om källkritik, ämnesval och historiesyn kunnat lyfta böckerna ytterligare. Det ska i rättvisans namn sägas att författaren inte haft sådana ambitioner utan främst siktat på en populärhistoriskt inriktad läsekrets. Det leder till att det snarast är viljan att berätta som står i centrum snarare än att förmedla någon särskild historiesyn. Överlag sätter sig inte Harrison till doms över enskilda personer eller särskilda epoker i texterna. Han uppvisar närmast ett moraliskt präglat historiebruk med målsättningen att i narrativ form låta läsaren själv upptäcka historiens förlopp. Detta får uppfattas som avsiktligt och som något av en röd tråd i de två böcker som recenserar här – läsaren skrivs inte på näsan, vilket är positivt. Ett inslag är de statsidealistiska nyanserna, men det vore en överdrift att säga att det är regenter, härskarmakter, krig och politisk historia som enkom dominerar i Harrisons båda verk. Det vimlar i själva verket av historia underifrån och när enskilda individer som Bildsköne Bengtsson, Ragnar Lodbrok, Zorro, Sankt Valentin eller Pontus De la Gardie sätts under lampljuset, är det inte bara personhistoria som levereras. Harrison resonerar kring myt och verklighet gällande dessa personer. Vilka har funnits i verkligheten? Oavsett om de existerat eller inte ges en historisk kontext där Harrison ofta – i en kombination av fakta och analys – inte strävar efter harmonisering utan försöker reda ut vad som är dikt och vad som är verklighet.

Det är naturligt att Harrisons svar i hög grad speglar rådande populärkultur. Det är tydligt att många av frågorna härrör, för att nämna några, från tv-serier som *Game of Thrones*, *Vikings*, eller *Sagan om ringen* filmerna. Harrison skriver bland annat att han ofta får frågor om nordiska sagogestalter och halvhistoriska personer som ska ha verkat under järnåldern, såsom Sköldungaättens och Ynglingättens kungar, eller en sagohjälte som Sigurd Fafnesbane. Är de påhittade eller har de existerat? Folk vill helt enkelt veta var skiljelinjen mellan sanning och fiktion går. I sitt svar på dessa minst sagt knepiga frågor påtalar Harrison:

Oavsett hur jag svarar på dylika frågor blir folk uppretade. Om jag tillämpar vetenskaplig källkritik blir jag beskylld av en eller flera kommentarer för att vara dum, amatör eller infekterad av den fördärvliga

lundensiska weibullianismen. Om jag däremot säger att källkritiken talar för att den eller den personen verkligen har funnits gör jag andra rasande och blir beskylld för att berätta sagor och inte historia. Hur jag än skriver blir någon eller några mäktigt irriterade. (Harrison 2014, s. 111)

Kommentaren speglar naturligtvis hur svårt det kan vara att navigera rätt i de historiska arkipelagerna och visar samtidigt på en historieintresserad allmänhet som uttrycker en relativiserad historiesyn i största allmänhet. Harrison lider i sammanhanget inte av någon själv censur och drar sig inte för att försöka göra upp med försanthållande myter.

En betydelsefull fråga gäller hur Harrison valt sina ämnen utifrån de frågor som i första hand strömmat in i hans historieblogg i *Svenska Dagbladets* internetutgåva. Författaren lämnar inget svar på detta, utan uppger i den första boken, *Jourhavande historiker*, att det handlar om en tredjedel av alla inlägg som publicerats i historiebloggen. I fortsättningsboken *Hur är det med Macbeth, Blot-Sven och Gandalf? Jourhavande historiker rycker ut igen*, skriver Harrison att urvalet är subjektivt baserat på några av de senaste årens bloggar. Om man trots detta försöker urskilja vad Harrison inte skriver om, framgår det exempelvis att världen utanför Europa och 1900-talets demokratiseringsprocess i Sverige inte får något större utrymme i böckerna. Det förtar ändå inte att Harrison tangerar frågorna genom att bland annat skriva om allmän rösträtt, Sveriges beredskap under andra världskriget eller Gustaf V och Adolf Hitler. I själva verket är det på det här sättet som Harrison lyfter upp historiska händelser, epoker och aktörer. Den mikrohistoriska ansatsen är slående och i det lilla ser han ofta det stora. Tillvägagångssättet är i det närmaste likartat oavsett vilket tidevarv som behandlas. Det finns sålunda i de enskilda kapitlen inslag som tillsammans ger mer övergripande perspektiv på de behandlade epokerna. Beträffande texterna om Sverige kan man konstatera att det inte finns några storvulna nationella vinklingar.

Sammantaget är det två upplysande böcker som Harrison skrivit. Verken ska givetvis läsas som historiska *snapshots* som inalles räknar 550 ämnen. En fördel är att läsningen inte nödvändigtvis behöver ske kronologiskt, för det är inga problem att hoppa från en epok till en annan. Det kan noteras att bilder överlag saknas i böckerna, vilket av allt att döma förklaras av den korthuggna essäartade formen. Vidare flyter språket bra och ett detaljerat register gör det lätt att snabbt leta reda på personer och platser. Möjligen hade det gått att disponera böckerna annorlunda. Som det är nu sträcker sig båda böckerna kronologiskt över tid. Nackdelen med ett sådant upplägg är att det inte ger några tydliga teman, varför det blir svårt för läsaren att orientera sig. En variant hade i stället varit att ha tematiskt uppbyggda kapi-

tel med rubriksättningar som krig, fred, religion, grymheter, monarker och så vidare. Fördelen med ett sådant upplägg hade varit att historiska förändringsmekanismer och paralleller förmodligen hade framträtt tydligare. Som alltid handlar det om grannliga vägval och mitt syfte med att nämna dispositionsfrågan är att det faktiskt är en av de mest brännande frågorna vad det gäller att verkligen nå läsaren. Harrisons disposition hindrar emellertid inte att han når fram med sina skiftande budskap. Det bör också poängteras att böckerna, särskilt om man läser dem efter varandra, ger goda historiska inblickar i framför allt Sveriges och Europas historia.

Linköpings universitet

PETER ULLGREN

Susanna Åkerman, *Fenixelden: Drottning Kristina som alkemist* (Möklinta: Gidlunds 2013). 349 s.

Fenixelden är Susanna Åkermans första bok på svenska om det ämne som hon sedan början av 1990-talet har undersökt: Sveriges, och då i synnerhet drottning Kristinas, relation till den hermetiska traditionen, framför allt Rosenkorsorden.

Boken består av tio kapitel, en biografi över Kristinas liv och en inledning. Inledningen argumenterar författaren för betydelsen av alkemin och andra delar av den hermetiska traditionen för drottning Kristina samt redogör för sin tidigare forskning i ämnet. Vi introduceras också till Kristina-biblioteket i Vatikanen och till ett antal viktiga begrepp inom den västerländska esoterismen.

Det första kapitlet ägnas i huvudsak åt den svenske mystikern Johannes Bureus, vars tankar om alkemi och Rosenkorsordens läror presenteras. Kapitlets koppling till Kristina utgörs av de profetior om ett ljus eller en stjärna från Norden som förekom i ett flertal esoteriska verk under 1500- och 1600-talen, vilka kunde tolkas som att de syftade på henne.

Kapitel två behandlar Kristinas kontakter med utländska intellektuella och med den hermetiska traditionen under tiden i Stockholm. Kristinas intresse för nyplatonism diskuteras, likaså Rosenkorsordens idéer och den grupp i Stockholm som omfattade dessa. Särskild uppmärksamhet ägnas tecken som skulle kunna tyda på att alkemi var ett huvudintresse hos drottning Kristina, eller hos hennes kontakter. Kapitlet avslutas med slutsatsen att det inte var kyrkan och katolicismen som var Kristinas främsta motiv bakom sin abdikation och konversion, utan "de italienska bibliotek som erbjöd fler sidor av denna törstens platoniska filosofi".

Det tredje kapitlet behandlar den av Kristina instiftade Amaranterorden i relation till hennes erotiska kontakter och sexuella läggning. Ordens innehåll får här en ny tolkning kopplat till de hermetiska intressena.

I kapitel fyra diskuteras Kristinas verksamhet och kontakter inom alkemins område under hennes vistelse i Rom. En stor del utgörs av en genomgång av olika alkemiska och esoteriska skrifter, författare och sällskap, under 1600-talet.

I det femte kapitlet presenteras de olika hermetiska och alkemiska skrifterna i Kristinas bibliotek och vi får också veta mer om Kristinas egna alkemiska laborationer.

Bokens sjätte och sjunde kapitel behandlar Kristinas syn på sig själv och andras syn på henne. Det förstnämnda har Kristinas relation till legenden om Alexander den store som fokus, medan det sjunde diskuterar om drottning Kristina var invigd i någon alkemisk tradition eller sammanslutning. Båda är spekulativa till sin natur, men där det sjätte ändå har sin grund i samtida källor, bygger argumentationen i det sjunde i huvudsak på sena legender och traditioner om drottningen inom olika esoteriska ordnar, vilka författaren fått tillgång till i muntlig kommunikation.

I kapitel åtta diskuteras Kristinas livssyn, delvis utifrån vad hon själv skrivit, men i första hand utifrån vad andra hade att säga om den svenska drottningens filosofiska ståndpunkt.

Kapitel nio belyser Kristinas politiska handlande efter abdikationen. Religiösa och esoteriska idéer om kunglighet och olika profetior ges här en förklarande roll och ses som viktiga drivkrafter för ex-drottningen, bland annat i hennes försök att bli drottning av Neapel.

Det tionde kapitlet behandlar den alkemiska och hermetiska verksamheten i Sverige under 1700-talet.

Författaren är bibliotekarie vid Swedenborgsbiblioteket i Stockholm, och hennes tes är alltså att alkemi och hermetisism var en avgörande faktor inte bara bakom Kristinas konversion och abdikation, utan för hela hennes politiska och akademiska verksamhet. I viss mån lyckas hon också leda det i bevis: Betydelsen av de esoteriska intressena hos drottningen och hennes intellektuella kontaktnät både före och efter abdikationen kan inte betvivlas och författaren gör mycket av innehållet i Kristinas bibliotek, där många både kända och mindre kända böcker om alkemi och andra esoteriska ämnen återfanns. Boken är emellertid spekulativ och mycket av argumentationen bygger på antaganden om att Kristina tagit del av vissa texter eller att personer diskuterat dessa med henne, utan att författaren motiverar varför dessa antaganden görs och vilka belägg som finns för dem. I sin helhet är det dock en intressant bok som kastar ljus på en idévärld vars betydelse under den tidigmoderna perioden alltför länge varit dold i historieskrivningen och

introducerar det växande forskningsfält som västerländsk esoterism utgör för en större svensk läsekrets. Boken ger nya vinklar på och kunskaper om inte bara drottning Kristina och alkemi, utan även så skilda ämnen som bokkultur och symbolik i konst och inredning under 1600-talet och 1700-talet.

Göteborgs universitet

EVA I. ANDERSSON

Eva Bergström, *Den blå handen: Om Stockholms färgare 1650–1900* (Stockholm: Nordiska museets förlag 2013). 192 s.

"Inte varmare än att handen kan hållas i badet", "sommarljuz men ej hetare", "varm men ej het ugn". Dessa anvisningar kommer från yrkesmanualer för textilfärgare från 1700- och 1800-talen och anger hur varmt badet skulle vara vid färgningen. Några termometrar användes inte förrän slutet av 1800-talet, så instruktionerna relaterar, som vi ser, till kroppsligt bekanta och begripliga grader av värme. Det är denna tid i Stockholms textilfärgaris historia, perioden av hantverk före ångmaskinerna och industrialiseringens intåg i slutet av 1800-talet, som etnologen Eva Bergströms nya bok *Den blå handen* skildrar. Här citeras en fransk färgbok från 1750: "ett vatten kan vara tjenligt för en färg, men för en annan skadeligt, som en Mästare bör förstå, varföre också sådana Konstnärer måste undersöka vattenarterna och lära att känna dem". Vi får också till exempel lära oss att Abraham Samzelius år 1763, i en tid då användning av inhemska material uppmuntrades, i en bok informerade om 65 olika svenska färggräs att använda i färgningen. Bergström har gjort ett hästjobb med källorna och här används, som vi sett, en mängd branschpublikationer, men också privilegieförteckningar, bouppteckningar, mantalslängder, inventarieförteckningar och offentliga regleringar som källor för att skildra färgandet av tyger i Stockholm från 1650 till 1900.

Ändå är det något som fattas. Vi får veta väldigt mycket om hur olika färger framkallas men det är väldigt svårt att komma nära inpå färgarna, människorna som arbetade med att färga ylle, linne, silke och bomull. Bergström har, som sagt, gjort ett imponerande arbete i arkiven och hon tar fram åtskilliga färgare med namn och adresser: Arnold Ziese, manufakturist från 1693 och framåt, familjen Fehrman som drev ett färgeri på Kungsholmen från 1686 till 1766, Anders Unfraun som 1770 på nytt startade upp färgeriet Blå Hand på Mäster Samuels gränd i Klarakvarteren, och så vidare (det tidigare färgeriet Blå Hand hade brunnit ner 1751 och startat den stora Klarabranden som förstörde 221 gårdar och brandskadade Klara kyrka). Men källmaterialet som underliggör dessa personhistorier tenderar att vara bouppteckningar

och registrering av hantverkarnas verksamheter. Det vi får veta är därmed vad de hade för egendom, deras adresser och förmögenheter. Vad de kände och tänkte, om det fanns någon särskild färgarkultur, om de var del av någon större hantverkarkultur, hur de såg på sig själva som en del av samhället: om detta säger *Den blå handen* föga. Talande är att när Bergström återger slottet Tre kronors brand 1697 så kan hon utifrån färgarnas adresser ange vilka av dem som kunde se branden från sina bostäder och arbetsplatser, men längre än så kan vi inte komma: ”man kan bara försöka föreställa sig färgarnas tankegångar”, konstaterar författaren, ställd inför källmaterialets stumhet på denna punkt.

Produktionsprocessen i färgningen under hantverkets period fascinerar uppenbart författaren och gör *Den blå handen* till i princip obligatorisk läsning för den som intresserar sig för, och kanske själv sysslar med, själva hantverket färgning. Den mer social- och ekonomisk-historiska dimension som finns i mycket av materialet som används (bouppteckningar med mera), görs det däremot inte så mycket med. Bergström har uppenbart inte för syfte att skriva en färgarnas sociala eller ekonomiska historia, så de återkommande uppgifterna om att vissa färgare var rikare än andra säger egentligen inte så mycket, då de inte ges någon social eller ekonomisk kontext om andra hantverkargrupper, arbetargrupper eller andra sociala skikt i Stockholm. Bergström nämner över huvud taget inte den tämligen omfattande social-historiska litteraturen om hantverkare och småborgerligheten och deras plats i sociala och ekonomiska strukturer och politiska agerande; de perspektiven faller utanför ramarna för undersökningen.

Vad boken inte gör minskar dock inte värdet i vad den faktiskt gör. *Den blå handen* är en slående vacker publikation med en uppsjö av illustrationer: kartor, ritningar, tygprover, växter som använts i färgningen, illustrationer av arbete, samtida målningar som exempel på hur tygerna kunde se ut. Den bygger på omfattande primärforskning och är skriven av en författare med uppenbar passion för ämnet (vid ett tillfälle talar hon om ”mina färgare”). Dessa styrkor gör den till starkt rekommenderad läsning för intresserade av hantverk i allmänhet och färgning i synnerhet.

Göteborgs universitet

ERIK BENGTTSSON

Stefan Eklöf Amirell & Leos Müller (red.), *Persistent piracy: Maritime violence and state-formation in global historical perspective* (New York: Palgrave Macmillan 2014). 232 s.

Within the memory of man piracy has constituted a recurring phenomenon and in some cases even a persistent problem. At a conference on piracy control in Amsterdam several years ago one of the presenters, an experienced tugboat captain who had just given a harrowing tale of an attack in the Melaka Straits, ironically concluded in front of a rather embarrassed audience that thanks heavens in that region piracy had been brought to a sudden stop by the Tsunami of 2007: according to him the gigantic waves had simply swept away the pirates with their boats. How wrong he turned out to be. Report has it that piracy in the Melaka Straits has recently more or less returned to its former status. This raises the question what causes some types of piracy to be such a persistent problem?

In 2012 this vexed question was posed to a forum of specialists at a conference held in Stockholm. Although the organizers of the conference admitted that it would be impossible to formulate an all-enveloping master narrative that covers all types of piracy, varying from slave raiding and ransoming to private prize taking by privateers provided with letters of marque, they worked out a shared conceptual framework with a common set of research questions and invited a dozen leading scholars in the field to apply these theses to their subjects of choice. As a result the present publication is, rather than a mere collection of conference papers, a well-organized volume in which the authors have attempted to formulate and compare answers to the same set of questions. As such it is a very useful addition to the existing literature on the subject.

The history of persistent forms of piracy in Asian waters is covered by Robert Antony and James Chin on 17th and 18th Chinese piracy and James Warren on 19th century piracy in the Sulu zone, subjects which have earlier been covered by these area specialists in well received monographs. Philip Souza deals with the origins and the evolution of the concept of piracy in the writings of Greek and Latin authors of classical antiquity, inevitably referring to Cicero's famous dictum that "the pirate is the common enemy of all mankind", and Neil Price in a very lucid essay dissects to the bones the origins and development of the Viking expansion overseas. Joint contributions on corsairing in the Mediterranean by Wolfgang Kaiser and Guillaume Calafat and on British privateering in the Atlantic by David J. Starkey and Matthew Mc Carthy address forms of illegal and legal raiding in the Early Modern Western world. In a concluding article Stig Jarle Hansen focuses on the present problem of Somalian piracy in the Indian Ocean in the context

of such issues as security and state-formation in the western coastal regions of the Indian Ocean.

The editors suggest that apart from its persistent nature several general characteristics can be identified in enduring forms of maritime raiding: land bases from which the raids are launched, access to markets where the booty can be sold, activities of scale and relatively complex forms of organisation that might even result in embryonic state formation. This theorizing reminded me of Eric Hobsbawm's classical study on social bandits (1969).

Indeed throughout this volume the importance of states in the institutionalisation of piratical activities is stressed. If the raiding societies of Homeric Greece, Viking Scandinavia or the Southeast Asian port principalities were representative of embryonic state formation, James Chin very convincingly argues that three succeeding generations of the Zheng family created a veritable kingdom in Taiwan during the chaotic period of the transfer of power from Ming to Qing in China. In the case of the Tay Son rebellion described by Robert Anthony piracy rather seems to have been an auxiliary than the prime moving force towards the establishment of a new dynasty in Vietnam. In both cases these piratical activities occurred against the background of a transfer of dynastic power on the mainland. In this collection of essays we hear very little about the victims and the experiences of those who suffered the piratical raids and attacks. Yet Kaiser and Calafat pay much attention to the pacification of piracy and show how the Mediterranean became a testing ground for developing remedies against the endemic corsairing of the "Barbary States" along the North African coast. Initially the Muslim corsairs were quite successful at playing the various European states off against each other, but the latter finally eradicate the "common enemy".

If the Dutch tugboat captain dared to speak of the tsunami in terms of a blessing in disguise, because it had at least temporarily done away with the pirate attacks, Hansen shows in his concluding essay how the aftermath of the tsunami may actually have contributed to the rise in piracy in Somalia. Here the pirates got the best of the natural disaster: for their piratical pursuits they gladly took advantage the brand new, fast vessels that the Swedish government had bestowed on the Somali fishermen whose boats had been carried away by the tsunami.

Universitetet i Leiden

LEONARD BLUSSÉ

Göran Ulväng, Sofia Murhem & Kristina Lilja, *Den glömda konsumtionen: Auktionshandel i Sverige under 1700- och 1800-talen* (Möklinta: Gidlunds förlag 2013). 201 s.

Föreliggande bok är resultatet av projektet "Den glömda konsumtionen – Auktionens roll i 1700- och 1800-talets samhällsomvandling", som pågick mellan 2003 och 2009. Syftet med projektet var dels att beskriva hur auktionerna som andrahandsmarknad såg ut och fungerade, dels "försöka förklara" hur auktionerna förändrades "mot bakgrund av den framväxande marknadsökonomi under 1700- och 1800-talen" (s. 42). Boken inleds just med ett försök att fånga denna bakgrund såsom en kort översikt över de minst sagt revolutionära förändringar som samhället genomgick under tidsperioden samt en introduktion om auktionen och auktionshandeln som företeelser. I bokens tredje kapitel presenteras både studiens avgränsningar och ambitionen att genomföra en bredare analys av auktionsväsendets praktik genom att jämföra en stor och en liten stad samt ett landsbygdsområde, nämligen Stockholm, Enköping och Upplandssocknarna strax norr om Mälaren. Den huvudsakliga källan i studien är de tre platsernas auktionsprotokoll där författarna gjort nedslag mellan åren 1690 och 1900.

I och med närstudien av auktionsprotokollen inleds den i mitt tycke mest intressanta delen av boken. Här sammanställer författarna exempelvis vilka som sålde och vilka som köpte, vilka varor som bytte ägare, betalningspraxis, ifall det förelåg skillnader mellan de tre geografiska platserna och i vilken utsträckning detta förändrades under de båda århundradena. Framställningen formligen bubblar av upptäckarglädje och det är många stenar som vänds, många fler än vad som här finns utrymme att uppmärksamma, än mindre finns plats att diskutera huruvida författarnas förklaringar till de påvisade mönstren håller. De redaktionella brister som boken är behäftad med uppvägs med råge av de mängder av uppslag som under lång tid kommer att inspirera såväl historiker som den forskande allmänheten. Ett par av de passager som jag fastnat för riktar sig mot studiens möjligheter att bidra till forskningen om den sociala differentieringen i Sverige under 1800-talet och om konsumtion och genus.

Som ett uttryck för social dynamik är tendensen att statusen på auktionerna sjunker under tidsperioden. Mest iögonenfallande är kanske förändringen i Stockholm där adeln försvann och borgerskapet började dominera, både som säljare och köpare. En något annorlunda utveckling uppvisas i Enköping där intresset hos borgerskapet dalade till förmån för bönderna och framför allt de obesuttna, särskilt mot slutet av 1800-talet. Här antar författarna att förändringen bör kommit sig av de lägre ståndens förbättrade ekonomi under perioden men också möjligheten hos de mera välbeställda att

köpa nya varor på annat håll än på auktionerna. Om den gängse bilden varit att bönderna köpte högrestandsmöbler på auktion för att härma den kulturellt ledande samhällsgruppen, bör fortsatt forskning på området kunna ge en mera detaljerad bild av när, var och varför denna förändring skedde.

En annan spännande faktor, framför allt beträffande auktionerna i Stockholm, är att det inte bara rörde sig om en omsättning av begagnade varor, kläder, möbler och husgeråd från privata hem. Auktionen var också en marknad för nya varor, så kallade insatta varor, där handlande män och kvinnor utnyttjade auktionen som sin handelsbod. Just kvinnornas närvaro på auktionerna hör kanske till de mest spännande avsnitten i boken. Speciellt i Stockholm var de handlande kvinnorna många och särskilt gruppen obesuttna kvinnor ökade både som aktiva säljare, med närmare 30 procent av omsättningen i sin socialgrupp, och som köpare under perioden. Sällsamt kontrastrik blir analysen i jämförelsen med dels de kvinnliga aktörerna i Enköping där det är borgerskapets kvinnor som utmärker sig, dels kvinnorna på den uppländska landsbygden, som varken var särskilt många eller framträdande i sin geografiska kontext. Något egentligt utrymme att förklara dessa skillnader ges inte i boken.

Med utgångspunkt i projektets syfte tycks det mig som att författarna lyckats väl med att visa att auktionshandeln förändrades under 1700- och 1800-talen, men att förklaringarna vad detta berodde på oftast stannar vid tentativa försök. Jag välkomnar, som nämnts, ytterligare forskning på området och lovvärt vore om kategoriseringen av säljare och köpare förfinades ytterligare för att på individnivå öppna för mera kvalitativa förklaringar till varför män och kvinnor i olika samhällsgrupper nyttjade auktionen som medium och hur detta förändrades i takt med att andra distributionsformer utvecklades. Givetvis finns det också andra aspekter av auktionen som företeelse som vore värda att undersöka. Mitt intryck av lantauktioner från det tidiga 1800-talets Jämtland är att dess uppgift var att realisera kapital och lösa upp bohag i samband med insolvens eller generationsskiften, men precis som i dag måste auktionerna också varit ett folknöje som inte kan ha stått kyrkbacken långt efter som social arena.

Mittuniversitetet

SVEN OLOFSSON

Mats Larsson, Mikael Lönnborg & Karin Winroth (red.), *Entreprenörskap och varumärken* (Möklinta: Gidlunds förlag 2013). 317 s.

I inledningskapitlet till *Entreprenörskap och varumärken* slår redaktörerna fast att varumärken inte ägnats tillräckligt stor uppmärksamhet i historisk forskning när det gäller att analysera hur nya företag etableras och hur marknader förändras. Därför vill de med denna bok diskutera kopplingen mellan entreprenörskap och varumärken genom att föra samman samhällsvetare från en rad discipliner – med tyngdpunkt på näringslivshistoriskt inriktad ekonomisk historia. Detta är en lovvärd ansats. Inom näringslivshistorisk forskning har visserligen entreprenörskap blivit ett flitigt använt begrepp de senaste årtiondena, men varumärken har än så länge blivit bristfälligt och valhant hanterat. I en tid när varumärken fått en alltmer framträdande roll i såväl företagsekonomisk litteratur, i styrelserummens strategidiskussioner som i den fysiska miljön är varumärken givetvis också ett viktigt studieobjekt för den historiska forskningen. Därtill finns massor av outnyttjat arkivmaterial för att problematisera olika aspekter av varumärken, särskilt i Sverige som vid en internationell jämförelse har ett ovanligt gott bestånd och en stor tillgänglighet till företagshistoriskt material. Frågan blir då, på vilket sätt bidrar föreliggande bok till diskussionen om kopplingen mellan entreprenörskap och varumärken?

Det korta svaret är: ganska lite. Den huvudsakliga förklaringen till det går att spåra i inledningskapitlets syftesformulering (s.8): "att analysera olika forskningsteman med anknytning till entreprenörskap och varumärken". Formuleringen är på gott och ont en god beskrivning av boken. På gott, då boken ger en mångfacetterad introduktion till de i många fall överlappande begreppen och hur de kan fångas empiriskt. På ont, otydligheten i vem som är den tänkta läsaren av de relativt disparata nedslagen som utgör bokens exempel på forskningsteman runt entreprenörskap och varumärken. I detta illustrerar boken också en mer generell problematik för antologier vars gemensamma tema är brett formulerat. Grundproblemet ligger i den stora variationen mellan kapitlen, som gör den röda tråden otydlig och att en fördjupning av resonemangen uteblir. Detta får också till konsekvens att den teoretiska skärpan begränsas. I termer av föreställda läsare tycks författarnas egna bilder under skrivandet ha varierat mellan en intresserad allmänhet, ämneskompetenta forskare och studenter från grundläggande upp till avancerad nivå.

Därmed inte sagt att bokens innehåll skulle vara dåligt. Alla kapitel är i sig intressanta och de flesta väl skrivna. Läsare av olika typer kan få mycket ut av de olika kapitlen även om de inte fungerar som en sammanhållen helhet. Boken innehåller, vid sidan av inledningen, 15 kapitel som berör

olika aspekter av entreprenörskap och varumärken. Här berörs till exempel svensk varumärkesrätt under 100 år, ölmärket TT:s växlande historia, den svenska reklamens utveckling från slutet av 1800-talet, hur en plats (Jämtland) kan användas som utgångspunkt för att bygga varumärken i småskalig mejeriproduktion och framväxten av svensk entreprenörsforskning från 1970-talet. Det sista exemplet illustrerar vår sak. Kapitlet är välskrivet, men som läsare undrar man varför det inte finns ett analogt kapitel om svensk varumärkesforskning. Nästa fråga blir, varför avgränsa till svensk forskning? Det är en typ av resonemang som saknas i boken.

Genom bokens två grundläggande teoretiska begrepp – entreprenörskap och varumärken – kan vi förtydliga vårt resonemang ytterligare. Marianne Dahléns kapitel om svensk varumärkesrätt ringar kunnigt in en viktig aspekt av varumärken. Att varumärkesbyggande är en form av värdeskapande som sker på juridisk grund faller ofta bort i litteraturen om varumärken. Det är lätt att se kapitlets värde för studenter på såväl grundläggande som avancerad nivå inom exempelvis företagsekonomi och ekonomisk historia. Men kapitlet knyter bara antydningvis an till begreppet entreprenörskap. I en passage antyds dock att det juridiska erkännandet av varumärken som finansiellt kapital handlar om att de bygger på värderingar av såväl socialt som kulturellt kapital. Just denna kombination av tankar – den juridiskt skyddade plattformen för entreprenörskap och varumärkens förmåga att ackumulera olika former av kapital (i Bourdieus mening) – är en springande punkt i den brittiska sociologens Cecilia Lurys forskning och omfattande teoretiserande om varumärken (se exempelvis hennes bok *Brands: The logos of the global economy* från 2004). Vi tar upp detta exempel för att knyta an till föreliggande boks inledningskapitel där redaktörerna skriver att: "Teorier om varumärken har ofta sin upprinnelse bland praktiker snarare än bland akademiska teoretiker." (s. 15) Detta må vara delvis sant, men bokens påståenden om varumärken bygger på Frans Melins avhandling från 1999. Sedan dess har en omfattande teoriutveckling ägt rum inom närliggande discipliner som ekonomisk sociologi, marknadsantropologi och kritisk marknadsföring. Se till exempel socialantropologen Raoul Gallis avhandling *Varumärkenas fält: Produktion av erkännande i Stockholms reklamvärld* (2012) – eller den historiskt och globalt mer vittomfattande *The Rise of Brands* (2007), författad av sociologen Liz Moor.

Ett kapitel som erbjuder läsaren ett gott exempel på fruktbarheten i ett fortsatt tänkande om varumärken och entreprenörskap som överlappande fält är Christian Widholms kapitel om Emil Frykberg (1862–1923), en av ICA:s grundare. Här har författaren verkligen gjort något analytiskt produktivt med begreppen. Entreprenörskap och varumärken vävs här samman och erbjuder ett teoretiskt bidrag då det genom Billigs teorier om nationalism

visar hur ett varumärke genom historiska processer av såväl materiell som symbolisk karaktär kan ackumulera det kulturella och sociala kapital som gör dem meningsfulla och därigenom värdefulla. Ett annat kapitel som tydligt undersöker begreppens gränsland är Tommy Larssons Segerlinds bidrag om Cariel Spirits AB, där varumärkets roll i innovationsprocessen beskrivs detaljerat. Här beskrivs motstånd, temporära framgångar och betydelsen av oväntade vändningar. Utan att skönmåla analyseras hur entreprenörens förmåga till kontinuerlig anpassningsförmåga blir en avgörande faktor i ett långsiktigt varumärkesbyggande.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att antologin visar på ett angeläget forskningsområde för näringslivshistoriskt inriktad forskning, men också att boken hade tjänat på ett tydligare redaktörskap. Vår största innehållsliga invändning är att flera av bidragen betraktar varumärken som ting, snarare än som process. Det gör boken delvis grund och man missar en chans att öppna upp ett fält där historiska studier har sin största styrka. Men som vi också visat finns det bidrag i boken som gör just det, tar fasta på hur byggandet av varumärken och entreprenörskap är intimt sammanflätade processer. Vi menar att det entreprenöriella perspektivet har varit mycket produktivt för näringslivshistorisk forskning, men teoriutvecklingen kring varumärken under 2000-talets början erbjuder en stor potential för fördjupning av den klassiska schumpeterianska förståelsen av entreprenörer. Man kan se boken *Entreprenörskap och varumärken* som ett första steg i den riktningen.

Göteborgs universitet &
Högskolan i Borås

OSKAR BROBERG & MARCUS GIANNESCHI

Ulla Britta Ramklint, *Bertha von Suttner och Alfred Nobel: Den innerliga berättelsen om fredsängeln och den melankoliska dynamitarden* (Stockholm: Santérus förlag 2013). 230 s.

Jag skriver till dig om Bertha för att jag måste. För att det finns så många böcker om ointressant folk, men så få om henne [...] Bertha var ingen porträttör, hon var ett porträttmotiv. En löjlig liten varelse som ändå rymde en mänsklig storhet. Inför henne vet jag att jag kommer att känna ett brett och djupt och oöverkomligt främlingskap – ibland – med glimtar av den innerligaste gemenskap. Därför behöver jag dig här, för att jag inte vill börja förtvivla, jag vill göra det här.

Så inleder kulturjournalisten Ulla Britta Ramklint sin populärhistoriska bok om fredsikonen Bertha von Suttner (s. 13). Bokens 23 tematiska kapitel avslutas med liknande reflektioner, skrivna i brevform (till läsaren?). Den fiktiva brevvännen anförtros därmed dilemman som dykt upp under skrivprocessen. Detta framställningssätt kan till en början verka förvirrande, men dessa "brev" synliggör författarens förhållande till sitt studieobjekt: en pendling mellan misstanke och välvilja.

År 1913, var den då 70-åriga Bertha von Suttne bekymrad över den säkerhetspolitiska situationen i Europa och kritisk mot unga människors passiva inställning till detta. Hennes eget fredsengagemang kom i mogen ålder. Bertha von Kinsky föddes 1843 i Prag. Ungdomsåren ägnades åt bildning, språk- och musikstudier, vistelser vid exklusiva badorter och societetsfester. Försörjningen säkrades via läraruppdrag och skrivande. Någon djupare reflektion kring krig och fred går inte att spåra under de första fyra decennierna av von Suttners liv. Intresset för fredsfrågor väcktes 1887, under en vistelse i Paris då hon kom i kontakt med intellektuella bland vilka dessa frågor dryftades. Därpå följde ett enträget arbete för fred i olika former som år 1905 blev belönat med Nobelpriset.

Hur skildrar man då en fredsapostel som hade tillbringat häften av sitt liv med att umgås med "gräddan av fosterlandets armé" (s. 86) och vars reaktioner på de krig, som ibland pågick i hennes närhet, varit obefintliga? Frågan kring hur man som författare ska förhålla sig till olika sidor av den biograferade är svår. Ramklints sätt att hantera motstridigheterna i von Suttners liv närmar sig stundvis gränsen för det forskningsetiskt försvarbara. Så beskrivs von Suttner under sina ungdomsår som "visserligen bildad och smart, men också underbart tillfredsställd med att bara vara ytlig" (s. 36). Den här typen av värderande och till och med ironiserande som exempelvis i uttrycket "lilla Fröken (Bertha) Sprakfåle" (s. 47) genomsyrar boken. Författarens vilja att nyansera den vedertagna bilden av von Suttner, som den bland annat har tecknats i hennes memoarer är en legitim forskningsuppgift. Det ovan nämnda angreppssättet andas dock respektlöshet. Detta resulterar i intrycket att von Suttners handlingar, eller brist på dessa, snarare bedöms utifrån de värderingar och normer som är typiska för författarens samtid än utifrån den tid som den studerade levde i. Sådana värderande formuleringar tenderar att undergräva den fina kontextualisering av von Suttners liv som hon ändå gör.

Ramklint verkar själv i samband med detta projekt inte ha bedrivit några egna arkivstudier. Boken bygger på framför allt fredskämpens egna memoarer, romaner och populärhistorisk litteratur. Det verk varifrån det mindre kända om Bertha von Suttner, i synnerhet hennes relation till maken Arthur, har hämtats är den tysk-österrikiska historikern Brigitte Hamanns

biografi om henne. Biografen, som först publicerades 1985, har också blivit översatt till engelska, och det är just den engelska utgåvan som har använts här (*Bertha von Suttner: A Life for Peace*, 1996). I denna avslöjas detaljer om parets svåra ekonomiska och personliga problem som inte syns i det dittills mest använda källmaterialet, nämligen von Suttners memoarer.

Titeln och baksidestexten indikerar dels att det centrala i boken är förhållandet mellan Bertha von Suttner och Alfred Nobel, dels att detta rörde sig om en regelrätt kärleksrelation. Som läsare inser man snabbt att detta är överdrifter. Medan två hela avsnitt tillägnas Alfred Nobel, syns han endast sporadiskt på en del andra platser i boken. Han framställs som ett melankoliskt geni som sedan första mötet med von Suttner, som ägde rum i Paris 1876, förblir olyckligt kär i henne. I undersökningen av relationen mellan dessa två framkommer långvarig vänskap och intellektuell gemenskap starkast. Däremot saknar de tolkningar som Ramklint gör gällande Nobels och von Suttners romantiska känslor för varandra belägg i det presenterade källmaterialet, som dessutom ingalunda är nytt, utan i princip det som använts av till exempel Kenne Fant i hans biografi över Nobel som utkom 1991.

Frågan är om boken tillför någon betydande ny kunskap för den professionelle historikern. Inga nya källor framträder och dessutom saknas tydliga käll- och litteraturhänvisningar. Däremot är bilagan med kronologin över både det som hände i huvudpersonens liv och i samhället till stor hjälp för läsaren. Även om den är riktad till en bredare publik, så är boken trots allt en av få skrivna verk om Bertha von Suttner på svensk botten. Dess viktigaste bidrag är den nyanserade bilden av hennes liv som läsaren här bjuds på. Detta är berättelsen om en individs väg mot ett starkt engagemang och idogt arbete för fred, utan den glorifiering som har varit utmärkande för fredsrörelsernas skildringar av fredskämpen. Då hon dog strax före första världskrigets början hann von Suttner inte se den förstörelse som kom med detta. Skulle hon i dag, åtminstone för en stund, återvända till jordelivet, finns det risk att hon, precis som Ramklint konkluderar, skulle "falla i gråt" (s. 217).

Örebro universitet

SANELA BAJRAMOVIC JUSUFBEGOVIC

Jan Selling, *Svensk antiziganism: Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar* (Limhamn: Sekel bokförlag 2013).

Antizagavad...? sa min goda vän och såg ut som ett frågetecken, när jag berättade vad boken jag recenserar för *Historisk tidskrift* handlar om. För denna välutbildade, politiskt engagerade ekonom var begreppet antiziganism helt

okänt. Ordbehandlingsprogrammet jag använder i skrivande stund håller med – det ilska röda understrecket påstår att "antiziganism" utgör ett återkommande ordfel i texten.

Det är därför Jan Sellings bok är så viktig. Antiziganismen som föreställningskluster och social praktik har begränsat, försvårat och förstört liv under många hundra år. På 2000-talet har en del upplysnings- och försoningsinitiativ tagits i länder som till exempel Sverige och Norge. Forskningen kring antiziganismen är dock fortfarande påtagligt knapphändig. Denna översikt av den svenska antiziganismens historia utgör därför en välkommen startpunkt för vidare forskning.

Selling påstår att han vill "ge en mångfasetterad bild av svensk antiziganism i ett långt tidsperspektiv, så som interaktion mellan intellektuella och folkliga diskurser, fantasier och fördomar, politisk handling och social verklighet". Detta lyckas han mycket bra med. Med tydlig kapitelindelning tar han sig an antiziganismens akademiska ursprung, politiska utveckling och sociala praktik. Ett sista kapitel diskuterar 2000-talets något tafatta uppgörelseinitiativ. Mellan äldsta och yngsta källa löper 300 år, men det är 1900-talet, och då i synnerhet 1920–1950-talen, som ges mest uppmärksamhet.

Bokens starkaste del är undersökningen av de sociala praktikerna. Genom noggrann läsning av bland annat polisrapporter, pressmaterial och domstolsprotokoll visar Selling hur diskrimineringen av romer och resande har gått till i praktiken. Beslut kring vem som fått vistas var; vem som ansetts vara trovärdig i en rättstvist; och på vilka grunder och indicier polisen ansett sig böra ingripa och mot vem, blir tydliga i Sellings sakliga läsning av materialet. Svepande, negativa kollektivbedömningar har ständigt applicerats på enskilda individer av socialtjänstemän, poliser, offentliga utredare, kyrkorepresentanter, journalister och medborgare över lag, och inverkat på hanteringen av resande och romer. Ett viktigt resultat är att den diskriminering som otvivelaktigt ägde rum, mycket sällan fästes på papper. Det har i första hand handlat om beslut fattade på låg nivå i statsapparaten, av lokala makthavare, ofta muntligt delgivna och utan krav på dokumentation. Förutom invandringsförbudet för romer som gällde mellan 1914 och 1954, har lagen inte diskriminerat dessa grupper. Det har i stället de verkställande gjort genom ett godtyckligt, personligt och inte sällan paternalistiskt maktutövande. Resultaten påminner om hur illa det kan gå när lagens utövare ges för stort utrymme att tolka lagutrymmen som handlar om vaga saker som "skötsamhet" eller "särskilda skäl". Detta känns igen från min egen tidigare forskning om hur tjänstemän på Statens Utlänningskommission på 1940- och 1950-talen själva hade att bedöma hur långa flyktingars uppehållstillstånd borde vara, och med vilka eventuella restriktioner de skulle förses.

Beskrivningen av den politiska utvecklingen är också intressant. Medan 1920-talets rompolitik var uttalat exkluderande, inspirerad av rasbiologiska antipatier, var 1950-talets inkluderande men paternalistisk. Välfärdssveriges ledord gentemot romer och resande hette nu assimilering, men själva anfördes de inte något inflytande över utvecklingen. I stort sett hela 1900-talets rompolitik präglades också av stor undersöknings- och informationsinsamlingsiver, ofta med vetenskapligt tvivelaktiga metoder. Gång på gång skulle de endast några hundra individer som det var tal om registreras, mätas, räknas och artbestämmas. Till och med "kvartszigenare" skulle inkluderas i registren så sent som i 1954 års "Zigenarutredning". Objektiva kriterier för inkludering i dessa grupper var dock svåra att precisera. Så beslöt till exempel Socialstyrelsen år 1944, efter mycket tid och möda, att i begreppet "tattare" inkludera alla personer som av någon annan ansågs vara det.

Sellings beskrivande ansats (att ge en "mångfasetterad bild") befriar möjligen från striktare krav på urvalskriterier. Påståendet att ett "annat källmaterial, andra historiska skeenden och andra infallsvinklar kunde ha givit en annan bild" syftar säkerligen till att försäkra boken mot representativitetskritik. En tydligare motivering av urvalskriterierna hade dock ändå varit önskvärd, i synnerhet eftersom boken tar sig an så breda fält av både teori och praktik, och inkluderar ett så stort tidspann. Man kan också tycka att det ambitiösa empiriska upplägget hade kunnat bädda för en modigare analys. Boken beskriver snarare än förklarar. Varför skedde den stora omsvängningen i politiken på 1950-talet? Och varför förverkligades den tidigare i Sverige än i Norge och Västtyskland? Hur förhåller sig Sellings resultat till den internationella forskningen? Antiziganismens långlivade hegemoni är ett annat område som väcker frågor. Här lämnas dock läsaren med fler frågor än svar. Med andra ord finns här en utmärkt början till vidare forskning. Sellings bok har på ett förtjänstfullt sätt berett vägen.

King's College London

CECILIA NOTINI BURCH

Monika Djerf-Pierre & Mats Ekström (red.), *A history of Swedish broadcasting: Communicative ethos, genres and institutional change* (Göteborg: Nordicom 2013). 379 s.

Juhanni Wiio (red.), *Den finska televisionens milstolpar: Program och programproduktion under fem årtionden* (Göteborg: Nordicom 2014). 249 s.

Att det nyligen kommit två nationella översiktsverk med huvudfokus på tv-mediet – *A history of Swedish broadcasting* och *Den finska televisionens*

milstolpar – är knappast någon slump. I dag, när den analoga televisionen håller på att ersättas av den digitala, kan man snart blicka tillbaka på en avslutad epok där tv-mediet utgjorde en speglande, samlande och formande kraft. Även om det fanns fullt fungerande tv-apparater redan på 1920-talet förknippas televisionen vanligen med efterkrigsperioden; det var först under 1950-talet som tv blev ett massmedium i verklig mening. Tv-mediets betydelse under andra halvan av 1900-talet och början av 2000-talet är således rimligen betydande.

För svenskt vidkommande har en stor del av forskningen om tv-mediets historia genomförts inom ramen för Stiftelsen Etermedierna i Sverige, som nu är under avveckling. Syftet med stiftelsen, som bildades 1993, har varit att bedriva tvärvetenskaplig forskning om radions och televisionens utveckling i Sverige. Ett 60-tal forskare från olika discipliner har deltagit i projektet och tillsammans producerat 49 boktitlar. Det är huvudsakligen dessa som nu ligger till grund för *A history of Swedish broadcasting*, som alltså är en komprimerad, engelskspråkig version av drygt 20 års mediehistorisk forskning i Sverige.

Detta översiktsverks 16 kapitelförfattare är främst medieforskare, men även några filmvetare och statsvetare medverkar. Bokens 16 kapitel är indelade i fem block, vilka rymmer teman som teknikinnovationer, publikorientering och institutionella förändringar. Några kapitel berör på olika sätt radiomediet, men merparten av kapitelförfattarna är helt inriktade på tv. Den undersökta tidsramen varierar, men årtiondena strax efter kriget är något mer belysta. Liksom i svensk medie- och kommunikationsforskning i stort ges nyhetsjournalistiken stor plats; exempelvis skriver Monika Djerf-Pierre intressant om miljöjournalistiken i tv:s nyheter 1961–1973 medan Anna Maria Jönsson på ett belysande sätt undersöker konkurrens och kommersialisering på nyhetsmarknaden 1990–2004. Populära underhållningsprogram – exempelvis *Kvitt eller dubbelt*, *Hylands hörna* och *Melodifestivalen* – får dock betydligt mindre utrymme i denna översikt, vilket kan tyckas märkligt med tanke på det över tid betydande publika genomslaget. Att vissa luckor uppstår i ett större svep är dock oundvikligt.

Mer problematisk är kapitelförfattarnas balansgång mellan mediehistoria och kulturjournalistik. Problemet fanns redan i många av titlarna från Stiftelsen Etermedierna i Sverige och återkommer även i flera kapitel här. Leif Furhammars kapitel (en komprimerad version av en tidigare, utförligare studie) om efterkrigstidens svenska tv-dokumentärer är ett karaktäristiskt exempel. Kapitlet har varken några redovisade teoretiska utgångspunkter eller någon motivering av materialurvalet. Dessutom är hänvisningarna till det undersökta materialet få. Därför blir Furhammars bidrag mer av kulturjournalistisk essä än en vetenskaplig undersökning. Med tanke på att detta

är ett sammanhang med vetenskapliga anspråk blir det märkligt.

Över huvud taget är urvalet av behandlade program i detta översiktsverk ofta problematiskt. Som filmvetaren Mats Björkin tidigare har påpekat är den befintliga tv-historiska forskningen i Sverige alltför ofta nostalgisk och anekdotisk. Dessutom är det samma program som återkommer. Åtminstone delvis torde detta ha att göra med att forskningen är utelämnad åt SVT:s egen arkiverings- och tillgänglighetspolitik (Se Mats Björkin, "I begynnelsen var public service", *Svenska Dagbladet* 21 november 2008). Styrkan i *A history of Swedish broadcasting*, men i ännu högre grad i den övriga forskningen från Stiftelsen Etermedierna i Sverige, ligger i stället i den organisationshistoriska biten, som är utförligt behandlad.

Den finska televisionens milstolpar är ett finskt parallellverk till nämnda svenska forskning. Liksom sin svenska motsvarighet är denna finländska översikt en komprimerad och översatt version av en mer omfattande textmassa, i detta fall en finskspråkig förlaga om den finländska televisionens programhistoria från 1950-talet fram till det digitala skiftet strax efter 2000. De 19 medverkande kapitelförfattarna i detta översatta översiktsverk är främst universitetsanknutna forskare, dock med mer samhällsvetenskaplig än medievetenskaplig inriktning. Några är också yrkesverksamma vid Rundradio ab (Finlands public service-bolag).

Bokens 16 kapitel är indelade i fyra tematiska block, som behandlar följande teman: televisionens födelse i Finland, tv-utbudets former och värderingar, tv som informationsförmedlare och debattör samt underhållning och drama i tv. Till skillnad från den svenska motsvarigheten är denna bok alltså helt inriktad på tv, radiomediet nämns bara i förbigående. Stor vikt har lagts vid den tidiga finländska televisionen, i flera kapitel är det fråga om onödiga omtagningar av samma fakta.

Perspektiven i *Den finska televisionens milstolpar* påminner i övrigt en hel del om de som finns i det svenska översiktsverket; liksom där ges nyhetsbevakningen mer plats än underhållningsprogrammen och liksom där beskrivs de organisatoriska förändringarna i detalj. Flera av kapitlen – exempelvis Raimo Salokangas bidrag om hur den allmännyttiga och den kommersiella televisionen samverkade – ger en god introduktion till finländsk tv-historia. Samtidigt finns det även i detta översiktsverk flera problem. Mest iögonfallande är frånvaron av direkta hänvisningar till själva programmen – det här ska ju ändå vara en programhistoria. I stället bygger många av kapitlen på intervjuer, varför boken ofta får karaktären av anekdotisk minneskavalkad snarare än en faktisk studie av själva programmen. Precis som i det svenska översiktsverket finns det även stundtals – exempelvis i Veijo Hietalas kapitel om tv-underhållning – ett kulturjournalistiskt recenserande anslag, kanske för att boken även vänder sig till allmänheten. I några kapitel finns

teoretiska ansatser, men generellt sett är denna tv-historiska översikt mer deskriptivt introducerande än grundligt analyserande.

Som helhet erbjuder alltså både *Den finska televisionens milstolpar* och *A history of Swedish broadcasting* något bristfälliga men intressanta tv-historiska introduktioner. Det ligger i överblickandets natur att en del måste utelämnas, något redaktörerna också själva påpekar. En mer övergripande invändning mot båda dessa översiktsverk är dock att de är alltför snävt nationella; televisionens framväxt under 1900-talet är rimligen i minst lika hög grad en internationell process. Det hade gått att göra betydligt mer av influenserna från särskilt USA, efterkrigstidens stora tv-nation.

Ett annat övergripande problem i båda översiktsverken är den alltför partikulära synen på olika medietyper. I internationell, mediehistorisk forskning betonas ofta hur exempelvis radion formade den tidiga televisionen. Begrepp som remediering, intermedialitet och mediasystem – som öppnar för analyser av förbindelser mellan olika slags medietexter – saknas i de här recenserade översiktsverken. Öppningarna för fortsatt tv- och mediehistorisk forskning i Sverige och Finland torde alltså vara många.

Umeå universitet

PETTER BENGTSSON

Tommy Gustafsson, *Det var en gång: Historia för barn i svensk tv under det långa 1970-talet* (Malmö: Universus Academic Press 2014). 215 s.

Att återigen få stifft bekantskap med barndomens tv-serier är alltid ett kärt nöje, och för den historieintresserade blir mötet särskilt trevligt när det består av 1970-talets historiska serier; *Huset Silvercronas gåta*, *Trälarna*, *Projekt 44* och den franska tecknade serien *Det var en gång*.

Just 1970-talet har det senaste decenniet blivit måltavla för en omfattande medial granskning som pendlar mellan nostalgi och kritik. De starkaste känslorna väcks kanske, för vad många i dag uppfattar som en statsstyrd vänsterpropaganda i 1970-talets litteratur och framför allt tv.

Författaren till *Det var en gång*, Tommy Gustafsson, faller inte i den fäl-lan. I stället låter han föreställningarna om 1970-talet utgöra en intressant bakgrund till en filmvetenskaplig och historiedidaktisk analys av de ovan nämnda tv-serierna. Materialet består, förutom tv-serierna, av den dåtida debatten och både nutida och dåtida forskning. Till materialet har Gustafsson också lagt nutida kommentarer om serierna på olika internetforum, vilket gör att han via människors minnen kan ge en komplex bild av den effekt tv-serierna kan tänkas ha haft på de dåtida barnen.

Författarens syfte är att undersöka hur svensk television försökte lära ut historia. För det var "lära ut" som 1970-talets historiskt inriktade barn-tv handlade om, menar Gustafsson. Inställningen till tv-mediet var blandat och mer infekterat på 1970-talet än vad det är i dag. Dels uppfattades tv som farligt, eftersom den hade så stark påverkanskraft, dels var den kulturellt underlägsen litteraturen, vilket gjorde att tv-program, och då särskilt barn-tv, inte kommenterades på tidningarna kultursidor. Resultatet blev att barn-tv i stället underställdes stora pedagogiska krav. Historiska barn-tv program skulle därför lära ut historia. På det sättet blev påverkanskraften nyttigt samtidigt som den låga kulturella statusen kunde ursäktas.

Resultatet av den svenska televisionens pedagogiska ansträngningar granskar Gustafsson utifrån historiedidaktiska frågor som: Vilken historia förmedlade man? Varför förmedlade man den historien? Hur togs den emot? Han demonstrerar på ett övertygande sätt hur 1970-talets barn-tv kan förstås dels som en period av kritik mot den konservativa Bullerbyndiskurs, som både föregick men också efterföljde det långa 1970-talet, dels som ett ständigt navigerande mellan ett antal tidstypiska föreställningar om barn, tv, film, våld och inte minst historia. 1970-talets barn-tv blir därför en unik period där barn inte skulle skyddas från den hemska verkligheten, så som Bullerbyndiskursen föreskrev, utan i stället, på ett sätt som kan verka förvånande i dag, utsättas för berättelser där varken våld eller sex undanhölls de unga tv-tittarna. För sådan var historien tänkte man.

Efter ett teoretiskt inledningskapitel, som presenterar de filmvetenskapliga och historiedidaktiska utgångspunkterna, går Gustafsson i närkamp med tv-serierna. Läsare som inte är bekanta med, eller har glömt, bjuds in med lagom fylliga sammanfattningar av serierna varefter analyserna tar vid. Även om diskussionerna om det historiematerialistiska perspektivet i *Huset Silvercrona* och *Trälarna* dominerar hinner Gustafsson, utifrån *Projekt 44*, också analysera hur programmen relaterar till de nordiska ländernas skiftande erfarenheter av andra världskriget och den eurocentriska historiesynen i den franska *Det var en gång*.

I en övergripande diskussion i slutkapitlet konstaterar Gustafsson att den bild vi i dag har av barn-tv på 1970-talet som vänstervriden och indoktrinerande inte är grundad i forskning. Även om sådana program förekom i tv-tablåerna, är de inte så frekventa som vissa kritiker vill påskina. Svensk television har, menar Gustafsson, alltid haft en institutionaliserad garanti att inget (politiskt) perspektiv får monopol. Som exempel anger han programmet *Fem myror är fler än fyra elefanter* som lyckades med konststycket att vara både vänster och kommersiell, vilket retade upp delar av den samtida kritiken.

Det fanns inte heller någon motsvarande kritik mot programmen i samti-

den. Orsaken till detta menar Gustafsson är att barnprogram inte granskades eftersom den hade låg prioritet, programmen överlag faktiskt inte var vänstervridna, och sist men inte minst så uppfattade samtiden de historiska programmen som pedagogiska nyttiga oavsett vilken politisk färg kritikern hade.

Varför vi ändå reagerar, menar Gustafsson, beror på att när vi i dag blickar tillbaka ser vi det som sticker ut, medan de program som förmedlade den dominerande diskursen förblir osynliga för det granskande ögat. Därför menar Gustafsson att domen i dag faller hårdare på program som *Huset Silvercronas gåta* och *Trälarna* än den franska tecknade serien *Det var en gång*.

Om Gustafsson, utifrån den samtida kontexten, kan sägas ha en mer förlåtande inställning till de svenska historieproduktionerna uppfattar jag kritiken mot den förment opolitiska franska serien *Det var en gång* i stället som hård. *Det var en gång* var en europeisk samproduktion vilket innebar att historien skildrades utifrån en sorts minsta gemensamma nämnare. Resultatet blev, i bästa fall, en eurocentrisk historierevisionism som ligger Disneys historiska produktioner nära, och i sämsta fall en kolonialistisk berättelse som skildrar övriga världen i stereotypa bilder. Utifrån kritiken mot *Det var en gång* slår Gustafsson hål på myten om att europeiskt producerad barn-tv skulle vara överlägsen den amerikanska, som han menar att forskning och debatt vill göra sken av.

Boken är välskriven, underhållande och ett mycket välkommet bidrag till två fält som är i stort behov av mer uppmärksamhet: historia och tv och historia och barn.

Malmö högskola

JOEL RUDNERT